

Ryszard Kapuściński

Utazások Hérodotoszal

VI.

Zópürosz arca

A Paulis nevű kisváros (Kongó, Keleti Tartomány) szélén, kicsit félreeső helyen várakozunk, mert elfogyott a benzinünk. Ácsorgunk, arra számítva, hogy egyszer majd csak jön erre valaki, és hajlandó lesz legalább egy kannányi benzint adni. Az egyetlen lehetséges helyen szálltunk meg – egy belga misszionáriusok által vezetett iskolában, amelynek az apró, soványka, láthatóan súlyosan beteg Pierre abbé a perjele. Minthogy az országban polgárháború dúl, a misszionáriusok katonai gyakorlatozást tartanak a gyerekeknek. Az iskolások hosszú, vastag botokkal a vállukon, négyes sorban menetelnek, énekelnek és hangos kiáltásokat hallatnak. Milyen kemény az arckifejezésük, milyen erélyesek a mozdulataik, mennyi komolyság és elfogódottság van ebben a katonásdiban!

Tábori ágyat kaptam egy üres osztályteremben, az iskolabarakk végében. Csönd van, a harci gyakorlatozás zaja alig jut el ideig. Elöttem virágágyás tele buja, trópusi, nagyra nőtt dáliaikkal és gladióluszokkal, ezerjófűvel és más gyönyörűségekkel, amilyeneket most látok először, s a nevüket sem tudom.

Nekem is jut a háborús hangulatból, de nem a helyi háborúéból, hanem egy másik, időben és térben távoli háborúéból, amelyet Dareiosz perzsa király indított a fellázadt Babülön ellen, s amelyet Hérodotosz írt le könyvében. Ülök most az árnyékos tornácon, és a legyeket, a moszkítókat hessegetve olvasom Hérodotoszt.

Dareiosz fiatal, huszonéves férfi, aki kora leghatalmasabb birodalmának, a perzsa birodalomnak lett a királya. A soknemzetiségű birodalomban hol egyik, hol másik nép lázad fel és indít harcot a függetlenségéért. Az ilyen felkeléseket, lázadásokat a perzsák mindig könnyedén és kegyetlenül leverik, most azonban nagy veszély jelent meg láthatáron, olyan veszedelem, amely az egész állam sorsát megpecsételheti, nevezetesen az, hogy fellázadt Babülön, egy másik birodalom, a tizenkilenc évvel korábban, 538-ban Kürosz király által a perzsa birodalomhoz csatolt Babülónia fővárosa.

Nos, Babülön ki akarja kiáltani függetlenségét, s ezen nincs is mit csodálkozni. A város a keletet nyugattal, az északot déllel összekötő útvonalak kereszteződésében fekszik, s így a bolygó legnagyobb és legdinamikusabb városának számít. Ráadásul a világ kulturális és tudományos központja. Különösen a matematika és a csillagászat, a geometria és az építészet virágzik. Etliek egy évszázad, mire ezt a világvárosi szerepet átveszi tőle Athén.

A babülóniak egyelőre – annak tudatában, hogy a perzsa udvarban hosszan tartó fejetlenség után, amikor is önjelölt mágusok uralkodtak, akiket palotaforradalomban döntött meg perzsa előkelők egy csoportja, csak nemrég választották meg az új királyt, Dareioszt – felkelést szítanak a perzsák ellen, és a függetlenség kikiáltására készülnek. Hérodotosz följegyezi, hogy a perzsák *Elpártolásukat gondosan előkészítették, jól kihasználták a /.../ zavaros állapotokat, hogy alaposan felkészüljenek az ostromra. Nem tudni, hogyan, de előkészületeiket titokban tudták tartani.*

Hérodotosznál most ilyen passzus következik: *Mikor aztán sor került a nyílt lázadásra, a következőképpen jártak el. A tulajdon anyján kívül mindenki választott a házából egy asszonyt, hogy főzzön rá, a többi nőt azonban összegyűjtötték és megfojtották, nehogy elegyék a férfiak elől az ételt.*

Nem tudom, tisztában volt-e Hérodotosz azzal, hogy mit ír. Elgondolkodott-e a leírt szavakon? Babülónnak ugyanis ez idő tájt, a VI. században, legkevesebb 200–300 ezer lakója volt. Egyszerűen ki lehet tehát számítani, hogy több tízezer nőt – feleségeket, leánygyermekeket, testvéreket, nagymamákat, nagynéniket, szívbeli mátkákat – ítéltek megfojtásra.

Történetírónk nem mond semmi többet az ítéletről. Ki döntött így? A népi gyűlés? A város vezetése? Babülön védelmi bizottsága? Volt-e az ügygel kapcsolatban valamilyen vita? Tiltakozott-e valaki? Volt-e ellenvélemény? Ki döntött az ítélet végrehajtásának módjáról? Arról, hogy meg kell a nőket fojtani? Volt-e másféle javaslat? Például, hogy dzsidákkal szűrjék le őket? Vagy kardokkal mészárolják le? Máglyán égessék el? Vagy hajítsák őket a várost átszelő Euphratészbe?

Más kérdések is fölmerülnek egyébként. Az asszonyok, akik otthon várják, hogy hazaérjenek a férfiak arról a gyűlésről, amelyen megszületett az ítélet, vajon leolvashatnak-e valamit a férfiak arcáról? Zavart? Szégyenkezést? Fájdalmat? Dühöt? A kislányok természetesen semmit sem sejtene. Hát az idősebb lánykák? Nem súg-e valamit az ösztönük? Minden férfi betartja-e hallgatási fogadalmát? Egyiküknek sem szólal meg a lelkiismerete? Egyikük sem kap hisztériás rohamot? Nem kezd el ordítva rohagálni az utcán?

Aztán mi történt? Aztán összeszedték a nőket és megfojtották őket. Kellott tehát lennie valamilyen gyülekezési pontnak, ahol minden nőnek meg kellett jelennie, s ahol szétválogatták őket. Aztán azok, akik életben maradhettek, mentek az egyik oldalra, a többiek pedig? Voltak valamiféle városi végrehajtók, akik megfojták az eléjük hozott lányokat, asszonyokat, és sorban megfojtották őket? Vagy esetleg a férjeknek és az apáknak kellett saját kezükkel végrehajtaniuk az ítéletet, persze a kivégzést ellenőrző, arra kijelölt bírák jelenlétében? Csöndben zajlott az egész? Vagy jajgatások közepette? Jajgattak-e a férfiak? Könyörögtek-e a csecsemőik, a lányaik, a lánytestvéreik életéért? És mi lett aztán a holttestek-

kel? A tízezrével megölt áldozatokkal? Mert a tisztas temetés a további nyugodt élet feltétele, egyébként a legyilkoltak szelleme vissza fog járni, kísérteni fog éjszakánként. Milyen éjszakáik lehettek ettől kezdve a babülóni férfiaknak? Felriadtak-e álmukból? Szenvedtek-e lidércnyomásoktól? Gyötörte-e őket álmatlanság? Érezték-e úgy, hogy démonok szorongatják a torkukat?

Nehogy elegyék a férfiak elől az ételt. Igen, mert a babülóniak hosszú ostromra készültek fel. Tisztában voltak Babülónnak, a gazdag és virágzó városnak, a függőkertek és aranyozott szentélyek városának értékeivel, s tudták, hogy Dareiosz nem vonul vissza, hanem mindenáron le akarja őket győzni, ha nem karddal, akkor éheztetéssel.

A perzsák királya nem késlekedett. Amint hírért vette a lázadásnak, *összeszedte teljes haderejét, és megindult a város ellen. Babülónhoz érve késlekedés nélkül hozzáfogott az ostromhoz, de a lakosság nemigen törődött vele. Felmásztak a polgárok a bástyafalakra, táncmozdulatokkal és gúnyolódó szavakkal ingerelték Dareioszt és seregét. Egy ember azt kiabálta le: „Mit ültök itt, perzsák, mért nem takarodtok haza? Akkor lesz a tiétek a városunk, ha majd az öszvér megellik!”* (Az öszvérek pedig alapvetően terméketlenek.)

Gúnyt úztek Dareioszból és seregéből.

El tudjuk képzelni a jelenetet? Babülón alá vonult a világ legnagyobb hadserege. Tábort ütött a város alatt, amelyet sártéglákból rakott hatalmas falak vesznek körül. Több méter magas falak ezek, és olyan szélesek, hogy négyes fogattal lehet a tetejükön utazni. A falban nyolc nagykapu helyezkedik el, s az egész építményt ráadásul még mély várárok is védi. Dareiosz hadserege tehetetlenül áll a monumentális fallal szemben. A világnak ebben a felében majd csak ezerkétszáz év múlva jelenik meg a lőpor. A lőfegyvert pedig csak kétezer év múlva találják fel. Még ostromgépek sem léteznek ekkor: a perzsáknak nincsenek faltörő kosaik, a babülóniak hát legyőzhetetleneknek, büntetleneknek tartják magukat – semmit sem tehetnek velük a perzsák. Érthető hát, hogy *gúnyolódó szavakkal ingerelték Dareioszt és seregét.* Egy ilyen hadsereget!

A szemben állók között olyan kicsi a távolság, hogy az ostromlottak és az ostromlók beszélgethetnek egymással, előbbieket nyugodtan gúnyolhatják, ingerelhetik utóbbiakat. Ha Dareiosz közelebb megy a falhoz, hallhatja a neki szóló legdurvább sértéseket és becsmérléseket. Mindez hihetetlenül megalázó, annál is inkább, mivel már oly régóta tart: *Egy év és hét hónap telt el, s bőszen harag ült már Dareioszon és egész seregén, mert sehogy se tudták bevenni Babülónt.*

Egyszer aztán mégiscsak változik a helyzet. *A huszadik hónapban aztán csodát látott Zópürosz: /.../ megellett egy eleségszállító öszvér.*

Az ifjú Zópürosz az előkelő perzsa Megabüszosznak a fia, és a perzsa birodalom szűk vezetőrétegéhez tartozik. Megdöbben a hír, hogy öszvére megellett. Az isteni akarat megnyilvánulását látja ebben, jelet arra, hogy Babülónt mégiscsak be lehet venni. Megy a hírrrel Dareioszhoz. Elmeséli neki, mi történt, és megkérdezi tőle, hogy valóban annyira szeretné-e bevenni Babülónt.

– Igen, nagyon – válaszolja Dareiosz –, de mi a módja?

Már szinte két éve ostromolják a várost, már minden módszert, cselt, furfangot kipróbáltak, de Babülön falain a legkisebb csorba sem esett. Dareiosz elcsüggedt, nem tudja, mitévő legyen: ha elvonul, szégyent hoz saját fejére, ráadásul elveszíti legfontosabb tartományát, ugyanakkor viszont a város bevételének perspektíváját sem látni.

Kétkedések, viták, ingadozások. Zópürosz, látva a király gyötrődését, *azon törte a fejét, hogyan tudná bevenni a várost úgy, hogy az egész hőstett csakis az ő nevéhez fűződjön.* Elvonul egy Hérodotosz által közelebből meg nem határozott helyre, ott valamilyen késsel – vasból vagy sárgarézből lehetett – levágja orrát, fülét, kopaszra nyírja a haját, ami a bűnözők jele, és véresre korbácsolatja magát. Ilyen állapotban, megcsonkítva, véresen Dareiosz elé áll. Az összekaszabolt Zópürosz láttán Dareiosz sokkot kap: *felugrott trónjáról, haragjában kiáltozni kezdett, és azt kérdezte, hogy ki és miért tett ilyesmit.*

Zópürosz, bár frissen levágott, vérző orra és sérült orrcsontja iszonyúan fájhat, a felső ajka és fél arca bizonyára alaposan feldagadt, mégis válaszol:

– Rajtat kívül, királyom, nincs ember a világon, akinek akkora hatalma volna, hogy így elbánjon velem. Nem is más tette ezt velem, hanem én saját magam, mert nem tudom már hallgatni, hogy az asszürok gúnyolják a perzsákat.

Erre Dareiosz:

– Te szerencsétlen ember! A legrútabb tettnek a legszebb nevet adod, ha azt állítod, hogy a város elfoglalásáért csúfítottad el magad ilyen rettentően. Te esztelen! Hamarabb megadja magát az ellenség, amiért megcsonkítottad magad? Egészen elment az eszed, hogy ilyen iszonyatosan elbántál magaddal?

Zópürosz viselkedésében Hérodotosz azt a gondolkodásmódot mutatja be, amely abban a kultúrában évezredek óta létezett, nevezetesen, hogy az, akinek becsületén folt esett, akit megaláztak, lealacsonyítottak pusztán azért, mert ő másvalaki, csak úgy szabadulhat meg a szégyen és a gyalázat égető érzésétől, ha elpusztítja önmagát. Érzem, hogy megbélyegzett vagyok, s mivel az vagyok, nem élhetek tovább. Zópürosz is szeretne megszabadulni ettől az érzéstől. S teszi ezt úgy, hogy megváltoztatja arcát, borzalmassá változtatja, de ez már nem az a megbecstelenített perzsa arc, amelyből gúnyt úztek a babülóniak.

Nagyon jellemző, hogy Zópürosz a babülóniak gyalázkodását nem egyéni, az ő személye ellen irányuló sértésnek fogja fel. Nem azt mondja, hogy engem sértettek meg, hanem azt, hogy minket sértettek meg, az összes perzsát. Am a kiutat ebből a megalázó helyzetből nem abban látja, hogy harcra szólítja fel az összes perzsát, hanem abban, hogy az egyéni, individuális önmegsemmisítést (vagy öncsonkítást) választja, s így szabadul meg a szégyentől.

Dareiosz ugyan elítéli Zópürosz tettét mint felelőtlen és kalandor tettet, ugyanakkor ki is használja, úgy kapaszkodik bele, mint utolsó szalmaszálba, hogy megóvja a szégyentől népet, birodalmát, uralkodói tekintélyét.

Elfogadja tehát Zópürosz tervét, amely a következő: Zópürosz elmegy a babülóniakhoz, s úgy tesz, mintha Dareiosz zaklatásai és kínzásai elől menekülne. Hiszen sebei fényes bizonyítékul szolgálnak erre! Biztosra veszi, hogy sikerül meggyőznie a babülóniakat, hogy a bizalmukba férkőzik, parancsnoki megbízást kap tőlük, s akkor beengedi Babülónba a perzsákat.

Egy szép napon a babülóni falakon álló katonák azt látják, hogy erődvárosuk felé vérző arcú, rongyos alak közeledik. Az illető állandóan hátrafelé tekinget, nem üldözik-e. *Meglátván őt a bástyára kirendelt örök, leszaladtak, s az egyik kaput résnyire nyitva megkérdezték, hogy ki ő és mit akar. Erre elmondta, hogy Zópürosz a neve, és átszökött hozzájuk. Az örök végighallgatták a szavait, aztán a babülóni tanács elé vezették. Mikor ott állt, kitört belőle a panasz. Arról, amit ő követett el önmagán, azt mondta, hogy Dareiosz király cselekedte. Aztán így folytatta: „/.../ nem marad ő büntetlen, amiért így megcsonkított, hiszen minden tervét, minden szándékát jól ismerem.”*

A tanács mindezt elhiszi, és katonaságot ad Zópürosznak, hogy bosszút állhasson. Zópürosz csak erre várt. A színlelt szökését követő tizedik napon Dareiosz – előzetes megbeszélésükhöz híven – legsilányabb katonái közül ezret a megfelelő babülóniai kapuhoz küld. A babülóniak kirohannak a kapun, s az ezer perzsát egy szálig legyilkolják. Hét nap múlva Dareiosz, ugyancsak a korábbi megállapodás szerint, kétezer semmire sem jó katonát küld a megfelelő kapuhoz, a babülóniak, Zópürosz parancsára, ezeket is lekaszabolják. Zópürosz egyre nagyobb hírnévre tesz szert a babülóniak között, hősnek, mentőjüknek tartják őt. Eltelik húsz nap, s Dareiosz, a terveknek megfelelően, újabb négyezer katonát küld a falakhoz. Az ellenség ezeket is lekaszabolja. A hálás babülóniak fővezérüknek és az erődváros főparancsnokának nevezik ki Zópüroszt.

Zópürosznál már ott van az összes kapu kulcsa. Megbeszélt napon Dareiosz minden oldalról ostromot indít Babülón ellen, Zópürosz pedig kinyitja a kapukat. A várost beveszik a perzsák. *Dareiosz, hatalmába kerítvén a város lakóit, lebontatta a falakat és a kapukat (...) továbbá legalább háromezer vezető embert karóba húzatott.*

Hérodotosz most is napirendre tér az események fölött. Tekintsünk el a falak lebontásától, bár gigantikus méretű munka lehetett. De karóba húzatni háromezer férfit? Hogyan zajlott ez le? Talán egyetlen karót állítottak fel, s a szerencsétlenek egymás mögé állítva várták, hogy sorra kerüljenek? És mindegyikük látta, hogyan húzzák karóba az előtte állót? Menekülésről szó sem lehetett, hiszen le voltak kötözve? Megmozdulni sem tudtak, mert a félelem megbénította őket? Babülón volt a világ tudományos központja, a matematikusok és csillagászok városa. Vajon őket is karóba húzták? Hány nemzedéknyi időre vagy hány évszázadra fogta vissza mindez a tudomány fejlődését?

Ugyanakkor Dareiosz a város jövőjére és lakóira is gondolt. *Ahogy mondtam, a babülóniak mindjárt az elején megfojtották asszonyaikat, hogy minél kevesebb élelem fogyjon. Most Dareiosz gondoskodott róla, hogy újra legyenek asszonyok a városban, és ne vesszenek ki az itteniek. Elrendelte a szomszédos népeknek, hogy meghatározott számú asszonyt küldjenek Babülónba. Így összejött ötvenezer asszony, s ezektől származnak a mai babülóniak.*

Zópürosz jutalmul élete végéig kormányozta Babülónt. Ám a hagyomány szerint *Dareiosz sokszor emlegette, hogy többre tartaná húsz Babülónnál, ha Zópürosz épen marad, és nem volna megcsonkítva.*

A nyúl

Az ő nyilaik élesek, és minden
kéziveik felvetve, az ő lovaiknak körmök
mint a kova és az ő szekereknek
kerekei mint a forgósél.
Ézsaiás 5, 28

Perzsia királya alighogy végez egyik hódításával, máris másikba fog: *Babülön elfoglalása után Dareiosz a szküthák ellen vezetett hadjáratot.*

Hol fekszik Babülön, és hol vannak a szküthák! A perzsáknak jószerivel akkora utat kellett megtenniük, mint a Hérodotosz által ismert világ fele. Maga a vonulás is hónapokig tarthatott. Akkoriban egy hadseregnek ahhoz, hogy megtegyen ötszáz-hatszáz kilométert, egy hónapra volt szüksége, itt pedig a legyőzendő távolság ennek a többszöröse volt.

Még a szívós Dareiosz is alighanem megszenvedte az utat. Igaz, ő maga királyi kocsin utazik, ám ez a jármű is – könnyen elképzelhetjük – borzalmasan ráz. Ekkoriban még nem ismerik a rugókat, lengéscsillapítókat, nem tudnak gumiabroncsokról, ráadásul az esetek többségében semmiféle út nem létezik.

A szenvedélynek tehát olyan erősnek kell lennie, hogy képes legyen legyőzni mindenféle kényelmetlenséget, fáradtságot, testi fájdalmat. Dareiosz esetében ez a szenvedély a birodalom kiterjesztésének, s ezzel együtt saját viláгурalma növelésének olthatatlan vágya. Érdekes kérdés, hogy vajon mit képzelnek maguk elé ekkoriban az emberek, ha azt hallják, hogy „világ”? Hiszen még megfelelő térképek, atlaszok, földgömbök sincsenek. Ptolemaiosz majd csak négyszáz év múlva látja meg a világot, Mercator pedig kétezer év múlva. Nem lehetett madártávlatból bolygónkra pillantani; egyáltalán létezett-e ez a fogalom? A világról alkotott tudás ekkoriban a szomszéd másságának megta-pasztalása által alakul.

– Minket giligamáknak neveznek. Szomszédaink az aszbüszták. És nektek, aszbüszták, kik a szomszédaitok? Nekünk? Az auszkhiszák. Az auszkhiszáknek pedig a naszamónok. Hát nektek, naszamónok? Nekünk délről a garamantok, keletről a makák. És azoknak a makáknak kik a szomszédaik? Nekik a gindanok. És nektek? Nekünk a lótophagoszok. És nekik? Az auszeuszok. És kik laknak még távolabb, igazán nagyon távol? Az ammónioszok. És még távolabb? Az atlantok. És az atlantok mögött? Azt már senki sem tudja, meg se próbálja elképzelni.

Nem elég tehát a térképre pillantani (amely egyébként sincs még), hogy megállapíthassák azt, amit egyébként már az iskolában tanítanak (iskola sincs még), nevezetesen, hogy Oroszország Kínával határos. Ahhoz ugyanis, hogy ezt a tényt valaki megállapíthassa, akkoriban töbttucatnyi egymással szomszédos szibériai néptörzset kellett volna végigfaggatnia (keleti irányban haladva), mire eljutott volna végre azokhoz, akiknek szomszédai a kínai törzsek voltak. Dareiosznak azonban, amikor a szküthák ellen indult, volt már róluk némi információja, és tudta – többé-kevésbé –, hogy merrefelé keresse őket.

A Nagy Uralkodó, aki a világ meghódítására törekszik, lelkes, ugyanakkor módszeres gyűjtőként teszi mindezt. Így morfondíroz magában: enyéme már a iónok, a kariaiak és a lüdek. Ki hiányzik még? Hiányoznak még a thrákok, a geták, a szküthák. És szívében azonnal lángra gyúl a vágy, hogy megszerezze azokat is, akik még kívül esnek hatókörén. Ők, az eddig szabad és független népek azonban még nem tudják, hogy felkeltették a Nagy Uralkodó érdeklődését, s ezzel sorsuk is megpecsételődött. És hogy a többi már csak idő kérdése. Mert az ilyen ítéletet nem szokás könnyelmű és felelőtlen sietséggel végrehajtani. Ilyen helyzetekben a Nagy Uralkodó általában olyan, mint a lesben álló ragadozó, amely szemmel tartva leendő áldozatát, türelmesen várja a megfelelő pillanatot, hogy lecsaphasson.

Igaz ugyan, hogy népek esetében valamilyen ürügyet is kell találni. Az a lényeg, hogy egyetemes emberi küldetés vagy isteni parancs rangjára emeljük ezt az ürügyet. A választék egyébként nem túl nagy: vagy azt mondjuk, hogy védekeznünk kell, vagy azt, hogy másokat kell megvédenünk, vagy pedig, hogy égi akaratot teljesítünk. A legjobb, ha összekapcsoljuk a három indítékot. A támadóknak ugyanis a felkentek glóriájától övezve, isteni gondviseléssel óvott kiválasztottak szerepében kell fellépniük.

Milyen ürügyet talált Dareiosz?

Egy évszázaddal korábban a szküthák lerohanták a médek (a perzsák mellett a másik iráni nép) földjét, és huszonnyolc évig uralkodtak fölöttük. Most tehát Dareiosz elindul a szküthák ellen, hogy bosszút álljon a már feledésbe merült epizódért. Jó példa ez Hérodotosz törvényének működésére: az a felelős, aki egy adott eseményt elindított, mivel pedig rossz dolgot tett, meg kell büntetni, akár sok-sok évvel később is.

Nehéz meghatározni, kik voltak a szküthák.

Egyszer csak, ki tudja, honnan, fölbukkantak, léteztek ezer évig, aztán ki tudja, hol, eltűntek, csak szépen kidolgozott fémtárgyakat és a halottaik temetkezési helyéül szolgáló kurgánokat hagytak maguk után. A szküthák Kelet-Európában és az ázsiai sztyeppeken élő földművelő és pásztorkodó törzsekből alkottak csoportot, majd törzsszövetséget. A királyi szkütháknak nevezett elit egységek harcos, mozgékony és hódító lovas osztagok voltak, bázisuk a Fekete-tengertől északra, a Duna és a Volga között fekvő terület volt.

A szküthák egyúttal félelmetes mítoszt is jelentettek. Ilyen névvel illették az idegen és titokzatos, vad és kegyetlen népeket, amelyek bármely pillanatban támadhatnak, rabolhatnak, gyilkolhatnak.

Nehéz közelről szemrevételezni a szküthákhoz tartozó földeket, mert mindent hófüggöny takar el: *az északra lakó szomszédaiakon túli területeken a kavargó tollpihék miatt nem lehet sem látni, sem keresztülhaladni, mert a föld és a levegő annyira tele van pelyhekkkel, hogy lehetetlenné teszik a látást.* Hérodotosz mindezt így kommentálja: *A tollról pedig, amely miatt a szküthák állítása szerint ezeken a vidékeken nem lehet sem látni, sem keresztülhaladni, a következő a véleményem. Ezeken a vidékeken túl állandóan hull a hó, nyáron persze kevésbé, mint télen. Aki már látott közelről*

sűrű hóesést, az tudja, miről beszélek, a hó ugyanis hasonlít a tollpihékhez. Ezek miatt a téli jelenségek miatt lakhatatlan hát a vidék ettől a területtől északra. Azt hiszem, a szküthák és szomszédaik a tollpihe szóval jelképesen a havat jelölik.

Ezekre a földekre indul most Dareiosz, miként huszonnégyszáz évvel később Napóleon. Le akarják őt beszélni a hadjáratról: *Testvére, Artabanosz, Hüsztaszpész fia kérve kérte, hogy ne kezdjen háborút a szküthákkal, és azzal érvelt, hogy szinte lehetetlen megközelíteni a földjüket.* Dareiosz azonban nem hallgat rá, és gigantikus előkészületek után útnak indul hatalmas sereg élén, amelyben ott volt minden nép, amely az uralma alatt állt. *Katonáinak száma – a hajóhadat nem számítva –, a lovasokkal együtt, hétszáz ezret tett ki, hajóhada pedig hatszáz hajót számlált.*

Elsőnek felvereti a Boszporusz-hidat. Trónján ülve szemléli, hogyan vonul át serege a hídon. A második híd az Isztroszon vezet át, ezt a sereg elvonultával Dareiosz le akarja bontatni, ám egyik vezére, bizonyos Kóész, Erxandrosz fia kérlelni kezdi, hogy ne tegye:

– *Királyom! Olyan vidék ellen vezeted hadseregedet, amelyen nincsenek gabonaföldek, nincsenek lakott városok. Hagyd hát ezt a hidat, s bízd rá őrizetét azokra, akik építették. Ha megtaláljuk a szküthákat, ahogy tervezzük, használhatod visszafelé jövet. Ha nem találjuk meg őket, akkor meg végképp jó lesz a visszavonulásra. Mert nem attól félek én, hogy vereséget szenvedünk a szkütháktól, ha megütközünk velük, hanem inkább attól, hogy nem fogjuk megtalálni őket, és veszedelmek közepette kell fel-alá bolyonganunk.*

Az a Kóész prófétának bizonyult.

Dareiosz egyelőre helyén hagyja a hidat, és tovább indul.

Eközben a szküthák megtudják, hogy hatalmas sereg közeledik ellenük, tanácskozássra hívják hát a szomszédos népek királyait. Ott van köztük a budinoszok királya – *A budinosz nagy, népes törzs, amelyben mindenkinek két a szeme és vörös a haja. /.../ A vidék lakói közül egyedül ők eszik meg a fenyőtobozban lévő magokat.* Ott van az agathürszok királya, akiknél az asszonyokat közösen használják, *úgyhogy valamennyien vérrokonai és testvérei egymásnak, ezért nincs köztük sem gyűlölség, sem irigység.* És ott van a tauroszok királya. A tauroszok, *ha egy ellenségük kerül a kezükre, azzal a következőképpen bánnak el. Levágják a fejét, hazaviszik, hosszú póznára tűzik, s ott tartják, magasan a ház, sőt a kémény fölött. Állítólag azért tűzik ilyen magasra a fejeket, hogy az egész házat őrizzék.*

Ekkor a szküthák követek ezekhez és a többi összegyűlt királyhoz fordulnak, közlik velük, hogy hatalmas perzsa támadó sereg közeledik, majd így érvelnek: *Nem maradhattok hát közömbösek, nem nézhetitek tétlenül a pusztulásunkat, hanem vonuljatok velünk, egyesült erővel, a támadó ellen.*

Hogy pedig rávegyék őket az együttműködésre és a közös harcra, elmondják, hogy a perzsák nem csak a szküthákat akarják lerohanni, mert: *a perzsa király... amióta átkelt a mi földrészünkre, minden útjába eső népet leigázott.*

A királyok, Hérodotosz beszámolója szerint, meghallgatták a szküthák követeit, véleményük azonban megoszlott. Voltak, akik úgy vélték, hogy a szkütháknak feltétel nélkül segítséget kell nyújtani, ki kell állni mellettük, a

többiek azonban jobban szerettek volna egyelőre félreállni, azt állítva, hogy a perzsák valójában csak a szküthákon akarnak bosszút állni, a többieket békén hagyják.

Az egység hiánya miatt a szküthák, tudván, hogy az ellenség nagyon erős, úgy döntöttek, hogy szövetségeseik nélkül semmiképpen sem szállnak szembe nyílt csatában az ellenséggel, hanem kitérnek előle, elhajtják a jószágot, útközben betömnek minden kutat és forrást, elpusztítanak minden legelőt, haderejüket két részre osztják, egy-napi járással a perzsák előtt haladva egyfolytában hátrálnak, s állandóan változó mozgásukkal megtévesztve az ellenséget, egyre mélyebbre csalják azt az ország belsejébe.

Ahogy döntöttek, úgy is cselekedtek.

A lakószekereket, asszonyostul-gyerekestül, valamint a nyájakat útnak indították, és meghagyták, hogy mindig északnak tartsanak.

Északnak, ahol a forró délről érkező perzsáktól majd megvédi a hó és a fagy.

A Szküthia földjére benyomuló Dareiosszal nem bocsátkoznak nyílt ütközetbe. Taktikájuk, fegyverük ettől kezdve a csel, a rejtőzködés, a csapda. Hol vannak? A ravasz, gyors, titokzatos szküthák váratlanul föltűnnek a sztyeppén, mint holmi kísértetek, majd hirtelen el is nyeli őket a nagy puszta.

Hol itt, hol ott látja Dareiosz felbukkanni a vágózó szkütha lovasosztagekat, amelyek aztán hirtelen eltűnnek a láthatáron. Jelentik neki, hogy északra látták őket. Arrafelé indítja seregét, ám amikor odaérnek, észreveszik, hogy sivatagba jutottak. *Ez a sivatag, amely a budinoszok földjétől északra húzódik, s amelyen nyoma sincs emberi településnek, széltében hét nap járóföld.* És így tovább, és így tovább. Hérodotosz részletesen ír minderről. A szküthák ugyanis, hogy harcra kényszerítsék az ódzkodó szomszédokat, úgy cikáznak ide-oda, hogy Dareiosz csapatai, őket üldözve, kénytelenek legyenek betörni a közönyösen tartózkodó törzsek földjeire. A perzsák betörése után már ők is arra kényszerülnek, hogy a szküthákkal együtt harcoljanak Dareiosz ellen.

A perzsák királya egyre tanácstalanabb, végül követet küld a szküthák királyához, azzal a követeléssel, hogy a szküthák hagyják abba a menekülést, és vagy ütközzenek meg vele, vagy ismerjék el maguk fölött az ő uralmát. Erre a szküthák királya azt válaszolja, hogy nem szokásuk gyáván menekülni, ám mivel nekik nincsenek sem városaik, sem megművelt földjeik, nincs is mit védelmezniük, s ezért nem bocsátkoznak harcba. *„Azért pedig, hogy uramnak mondtad magad, sírva fogsz még megfizetni!”*

A szkütha királyok pedig a szolgaság szó hallatára haragra gerjedtek. Szerették a szabadságot. Szerették a sztyeppét. Szerették a határtalan térségeket. Felháborodásukban, amiért Dareiosz megalázza, semmibe veszi őket, taktikát változtatnak. Úgy döntenek, hogy nemcsak köröznek, cikáznak ide-oda, hanem időről időre le is csapnak a perzsákra, amikor azok élelmet fognak keresni maguknak és lovaiknak.

Dareiosz hada egyre súlyosabb helyzetbe kerül. Itt, a hatalmas pusztaságban két stílus, két struktúra összeütközésének lehetünk tanúi. A reguláris hadsereg

zárt, merev, monolitikus struktúrája ütközik össze a kisebb taktikai szövetségek laza, mozgékony, meghatározhatatlan struktúrájával. Ez utóbbi is hadsereg, de árnyak, kísértetek, az áttetsző, összesűrűsödő levegő amorf hadserege.

– Mutassátok meg magatokat! – kiált Dareiosz a pusztaságba. De csak az idegen, megfoghatatlan és határtalan föld csöndje válaszol neki. Ott áll a hatalmas hadsereg, amelyet azonban nem tud használni, amely erőtlen és semmit sem jelent, hiszen csak az ellenfél adhatna neki jelentőséget, az ellenfél viszont csak nem akar fölbukkanni.

A szküthák látják, hogy Dareiosz gondban van, s követ útján egy madarat, egy egeret, egy békát és öt nyílvesztőt küldenek neki ajándékba.

Minden embernek megvan a maga felismerő és értelmező kódja, amelyet leggyakrabban ösztönösen, gondolkodás nélkül húz rá a valóságra, amellyel találkozik. Csakhogy néha az új valóságra nem illik rá a kódunk, s ilyenkor az adott valóságot és annak elemeit tévesen olvashatjuk le, s így hibásan is értelmezhetjük. Innentől kezdve hamis valóságban, megtévesztő és fals fogalmak, jelek világában fogunk mozogni.

Ez történt a perzsákkal is.

A perzsák, végighallgatva a követ szavait, tanácsot tartottak. Dareiosz úgy vélekedett, hogy a szküthák földjükkel és vizükkel meghódolnak előtte, mert – magyarázta – az egér a földben él, és a föld terményeivel táplálkozik, akárcsak az ember, a béka a vízben él, a madár alighanem a lovat jelképezi, a nyilak pedig azt, hogy a szküthák egész fegyveres erejüket átadják neki. Dareiosz tehát így magyarázta a dolgot. Ezzel szemben Gobriúasz a következőképpen értelmezte az ajándékot: „Ha nem repültök el a levegőben, perzsák, mint a madarak, ha nem bújtok be a föld alá, mint az egerek, ha nem ugráltok be a tavak vizébe, mint a békák, akkor sose tértek haza, mert ezek a nyílvesztők fúrnak át benneteket.” Ekképpen magyarázták hát a perzsák az ajándékot.

Eközben a szküthák gyalogos és lovascsapatai felsorakoztak, hogy megütközzenek a perzsákkal. Imponáló látvány lehetett. Minden archeológiai ásatás, minden, amit azokban a kurgánokban találtak, amelyekbe a szküthák a halottaikat ruháikkal, lovaikkal, fegyverzetükkel, szerszámaikkal, ékszereikkel együtt temették, mind, mind arra mutat, hogy a szküthák öltözetét arany és bronz borította, hogy fémmel kivert, művészien megmunkált lószerszámaik voltak, hogy gondosan cizellált, gazdagon díszített kardot, íjat, tegezét használtak.

Két hadsereg áll egymással szemben. Az egyik a perzsa sereg, a világ legnagyobb hada, a másik a kicsi szkütha sereg, amely országát védi, azt az országot, amelynek belsejét fehér hófüggöny rejti Dareiosz elől.

Feszültséggel teli pillanat lehet – gondolom magamban, ám ebben a pillanatban jön egy fiú, és mondja, hogy Pierre abbé hív az udvar másik végébe, ahol egy terebélyes mangófa alatt megterített asztalon vár az ebéd.

– Máris megyek! Egy pillanat! – kiáltom. Ösztönösen letörlöm izgalomtól verejtékes homlokomat, és olvasok tovább:

Már csatarendben álltak a szküthák, mikor felugrott előttük egy nyúl. Ahogy ezt meglátták, mind üldözőbe vették. Észrevette Dareiosz, hogy a szküthák közt fölbomlott a rend, és nagy kiabálás támadt, és megkérdezte a körülötte állóktól, hogy mi oka lehet

ennek a kavarodásnak. Mikor megtudta, hogy egy nyulat üldöznek, így szólt kísérőihez, akikkel egyébként is mindig közölte gondolatait: „Ezek az emberek csakugyan semmibe vesznek bennünket! Végre elhiszem, hogy Gobriász helyesen fejtette meg a szküthák ajándékának jelentését, és magam is osztom a véleményét. Most már csak jó tanácsra lenne szükségünk, hogyan vonuljunk vissza biztonságban.”

Egy nyúl? Történelmi szerepben? A történészek egyetértenek abban, hogy a szküthák állították meg Dareiosz Európa ellen indított hadjáratát. Ha nem így történik, a világ sorsa egészen másként alakulhatott volna. Dareiosz visszavonulását végül is az döntötte el, hogy a szküthák azzal, hogy gondtalanul nyulat kergettek a perzsák szeme láttára, semmibe vették, lenézték, lekezelték a perzsa hadsereget. És ez a lenézés, megvetés a perzsa király számára nagyobb csapást jelentett, mint egy akármilyen nagy csata elvesztése.

Leszállt az éjszaka.

Dareiosz, mint ilyenkor mindig, tábortüzeket gyújtat. A tüzek mellett maradnak azok a katonák, akiknek már fogytán az erejük – a nyamvadtak, a csavargók, a betegek. Kipányvázta a szamarakat, hogy ordítsanak, s ezzel azt a látszatot keltsék, hogy a perzsa táborban normálisan zajlik az élet. Ő maga pedig, az éj leple alatt, hadserege élén megkezdi a visszavonulást.

Halott királyok és elfeledett istenek között

Mivel szeretnék még egy kicsit Dareiosszal maradni, felborítom utazásaim sorrendjét, és az 1960-as Kongóból hirtelen átköltözöm az 1979-es Iránba, ahol éppen tart az iszlám forradalom az ősz, komor és hajthatatlan Homeini ajatollahhal az élen.

Az ilyen, korszakról korszakra történő ugrálás állandó kísértést jelent az idő könyörtelen szabályainak rabságában élő embernek, hogy ha csak egy pillanatra is, ha csupán illuzórikusan is, az idő urának és parancsolójának érezze magát, fölötte álljon, és tetszése szerint illesztgesse egymáshoz – szétszedje, összerakja, áthelyezze – a különféle időszakaszokat, stádiumokat és etapokat.

De miért éppen Dareiosz izgat? Nos, ha a keleti uralkodókról szóló Hérodotosz-írásokat olvassuk, azt látjuk, hogy jóllehet mindegyikük borzalmas dolgokat művel, néha mégis akad köztük olyan is, aki csinál *még valami mást* is, és ez a *még valami* hasznos és jó dolognak bizonyulhat. Ez a helyzet Dareiosszal is. Egyfelől gyilkos volt, akkor például, amikor sereggel indult volna a szküthák ellen: *Egy Oiobazosz nevű perzsa, akinek három fia volt, és mind a három Dareiosz seregében szolgált, azzal a kéressel állt a király elé, engedné meg, hogy egyet a háromból otthon tarthasson. A kérésre a király azt válaszolta, hogy Oiobazosz neki jó barátja, ezért mind a három fiát otthon hagyja. Oiobazosz megörült, azt hitte, egyik fiának sem kell hadba vonulnia. Dareiosz azonban megparancsolta, hogy mind a három fiút végezzék ki. Így aztán, hogy lefejezték őket, valóban otthon is maradtak.*

Másfelől azonban jó gazda volt, törődött az utakkal és a postával, pénzt veretett és támogatta a kereskedelmet. Mindenekelőtt pedig, szinte attól a pillanattól kezdve, hogy fölteszi fejére a királyi diadémot, elkezd építeni egy

nagyszerű várost – Perszeopoliszt, amelynek jelentőségét és fényét Mekkáéhoz és Jeruzsáleméhez hasonlítják.

Teheránban figyelemmel kísérem és papírra vetem a sah utolsó heteit. A hatalmas, homokos síkságon elterülő, rendezetlen városban teljes a káosz. A közlekedést bénítják a naponta ismétlődő, vég nélkül tartó tüntetések. A férfiak mind fekete hajúak, a nők mind hidzsabában menetelnek kilométeres, sőt több kilométeres oszlopokban énekelve, kiáltozva, ritmikusan fenyegetőzve magasba tartott öklükkel. Időről időre páncélozott kocsik jelennek meg az utcákon, tereken, és lőnek a tüntetőkre. Komolyan, élesben lőnek, potyognak a halottak és a sebesültek, a tömeg páni félelemtől hajtva szétfut, elrejtőzködik a kapualjakban.

A háztetőkről mesterlövészek lövik a tömeget. Valakit eltalálnak, az illető olyan mozdulatot tesz, mintha megbotlott volna, s előre akarna zuhanni, de azonnal elkapják őt a mellette haladók, a járda szélére kísérik, a menet pedig halad tovább, ritmikusan rázza az öklét. Van úgy, hogy a menet élén fehér ruhás, fehér homlokpántos lányok és fiúk vonulnak. Ők a *martyrs*, a vértanúk, akik a halált is vállalják. A homlokpántjukra is ez van írva. Néha, még mielőtt a menet elindul, odalépek hozzájuk, próbálom kitalálni, mit fejez ki az arcuk. Semmit. Mindenesetre semmi olyasmit, amit le tudnék írni, amire megfelelő szót találnék.

Délutánonként a tüntetések abbamaradtak, a kereskedők kinyitották üzleteiket, a könyvárusok, akik itt igencsak sokan voltak, szétrakták az utcán portékájukat. Vettem náluk két albumot Perszeopoliszról. A sah büszke volt erre a városra, nagyszabású rendezvényeket, fesztiválokat tartott ott, amelyekre a világ minden tájáról hívott vendégeket. Ami engem illet, mivel a várost Dareiosz kezdte építeni, feltétlenül el akartam oda jutni.

Szerencsére beköszöntött a ramadán, és Teheránon nyugalom lett úrrá. Megtaláltam a buszpályaudvart, vettem jegyet Sirázig, mert onnan már közel van Perszeopolisz. Minden nehézség nélkül kaptam jegyet, bár később kiderült, hogy a busz tele van. Légkondicionált, luxus Mercedes busz volt, hangtalanul suhant a kiváló minőségű úton. Útközben messzire elnyúló, fakoszürkés, köves sivatagi pászmarkák övezik az utat, néhol nyomorúságos, árnyék nélküli, agyagból épült kis településeken játszadozó gyerekcsapatokat, kecske- és juhnyájakat látni.

A megállóban mindig ugyanazt lehet kapni – egy tányér porhanyós köleskását, forró birkasaslikot és egy pohár vizet, desszertnek pedig egy csésze teát. Nehéz megértetnem magam, mert nem beszélem a fárszi nyelvet, de a légkör kellemes, a férfiak barátságosak, mosolygósak. A nők azonban félrebámulnak. Már tudom, hogy nem szabad őket fixírozni, ha azonban az ember hosszabb ideig tartózkodik ugyanazon iráni nők között, néha egyikük-másikuk úgy igazítja meg a csadorját, hogy egy pillanatra kivillan mögüle a mindig ugyanolyan fekete, csillogó, nagy, hosszú pillákkal keretezett szempár.

Ablak mellett ülök az autóbuszban, mivel azonban néhány óra után is ugyanolyan unalmas a táj, előveszem Hérodotoszt, és olvasom, amit a szküthákról ír.

A harcban ilyen szokásokat követnek. Amikor egy szkütha életében először megöl egy ellenséget, iszik a vérből. A csatában leterített ellenség fejét elviszi a királyhoz, mert a

zsákmányból csak az kap, aki legalább egy fejet bemutat, más nem kap. A koponyát úgy nyúzza le, hogy a két fül körül körbevágja, majd erősen megragadja a fejbőrt és egyetlen mozdulattal lerántja a koponyáról. A fejbőrrel ökörbordával vakarja le a húst, aztán ököllel gyúrni kezdi a bőrt, amíg olyan puha nem lesz, mint egy kendő, s ha elkészült, a lova kantárszárára akasztja dísznek. Mert az a férfi náluk a legkülönb, aki a legtöbb fejbőr kendővel büszkélkedhet. Sokan ruhát csinálnak maguknak ezekből a fejbőrökből, amelyeket úgy varrnak össze, akár az állatbőröket. Vagy lenyúzzák a bőrt, körmöstül, az ellenség jobb kezéről, s azzal vonják be nyíltartó tegezeiket. Az emberbőr ugyanis szívós, fényes, és minden más bőrnél fehérebben ragyog. Nem olvasok tovább, mert az ablakban hirtelen pálmaligetek, tágas zöld mezők, épületek, távolabb pedig utcák és utcai lámpák bukkannak fel. A tetők fölött mecsetek kupolái ragyognak. Sirázban, a kertek és szőnyegek városában vagyunk.

A szállodai recepción azt mondták, hogy Perszepoliszba csak taxival lehet eljutni, és legjobb napkelte előtt indulni, mert akkor látni fogom, hogyan világítják meg a felkelő nap első sugarai a királyi romokat.

És valóban, a sofőr már a szálloda előtt várt, s azonnal indultunk is. Telihold volt, így aztán láttam, hogy kiszáradt tó fenekére emlékeztető, lapos síkságon haladunk. Már fél órája mehettünk az üres úton, amikor Jafar – ez volt a sofőr neve – megállt, és a csomagtartóból egy üveg vizet vett elő. A víz jéghideg volt, egyébként is, abban az órában elképesztő zimankó volt, úgy dideregtem, hogy Jafar megszánt, és betakart egy pokróccal.

Csak mutogatva tudtunk értekezni egymással. Mutatta, hogy mossam meg az arcomat. Megtettem, aztán meg akartam törölni, de Jafar tiltó mozdulatot tett – az arcot nem szabad megtörölni, a nedvességet a napnak kell felszárítania. Megértettem, hogy ez itt egyfajta szertartás, türelmesen várakoztam hát.

A sivatagi napfelkelte mindig fényes, néha misztikus látványosság, amelynek során az előző este eltávozott, és az éjszakában tovatűnt világ hirtelen visszatér. Visszatér az ég, a föld, visszatérnek az emberek. Mindez újra megjelenik, láthatóvá válik. Ha valahol a közelben van egy oázis, megpillantjuk, ha kút van, azt is megpillantjuk. Ebben a megrendítő pillanatban a mozlimok térdre borulnak, s elmondják aznapi első imájukat – a szalát asz-szubh imát. Elragadtatott állapotuk a nem hívőkre is átragad, mindenki együtt éli át, hogy a nap visszatért a földre, talán ez az ökumenikus barátkozás egyetlen ennyire őszinte megnyilvánulása.

Világos lesz, és ekkor láthatóvá válik Perszepolisz a maga királyi méltóságában. A szentélyekből és palotákból álló hatalmas kőváros gigantikus, tágas teraszon helyezkedik el, amelyet úgy vájtak ki a minden átmenet nélkül, hirtelen kezdődő hegység oldalában ott, ahol véget ér a síkság, amelyen épp állunk. A napfény szárítja arcomat, a jelenetnek pedig ez az értelme: az élethez a napnak, miként az embernek is, vízre van szüksége. Ha felébredéskor észreveszi, hogy szerezhet néhány csepp vizet az arcunkról, könnyőrelevesebb lesz hozzánk abban az órában, amikor majd kegyetlenné válik, vagyis délben. Könnyőrelevesességét pedig úgy mutatja ki, hogy a déli órákban árnyékot ad nekünk. Persze nem közvetlenül, hanem különféle dolgok – fák, tetők, barlangok – által. Tudjuk ugyanis,

hogy napfény nélkül ezeknek a dolgoknak önmagukban nincs árnyékuk. Ily módon tehát a nap, miközben éget, védőpajzsot is jelent.

Pont ilyen pirkadat lehetett akkor is, amikor kétszáz évvel azután, hogy Dareiosz elkezdte építeni Perszeopoliszt, vagyis i. e. 330 januárjának végén csapatai élén Nagy Sándor közeledik a városhoz. Még nem látja az épületeket, de hallott már pompájukról, és arról, hogy hihetetlen gazdagságot rejtenek. Éppen ezen a síkságon, ahol most Jafarral állunk, furcsa csapattal találkozunk: „Rögvest a folyón túl találkoztak az első küldöttséggel. A toprongyos alakok azonban erősen különböztek azoktól az előkelő megalkuvóktól és kollaboránsoktól, akikkel Sándornak addig dolga volt. Üdvözlő kiáltásaik és a kezükben tartott olajágak arról tanúskodtak, hogy görögök lehetnek: többnyire középkorú vagy idősebb emberek, akik talán zsoldosokként harcoltak valamikor a rossz oldalon a kegyetlen Artaxerxész Óchosszal. Szánalmas, sőt kísérteties látványt nyújtottak, ugyanis mindegyikük borzalmasan meg volt csonkítva. Jellegzetesen perzsa módszerrel sorra vágták le fülüket és orrukat. Volt, akinek a keze, másnak a lábfeje hiányzott. Mindannyian elcsúfító jegyet viseltek homlokukon. »Olyan emberek voltak – mondja Diodórosz –, akik jártasságot szereztek és szép sikereket arattak a művészetekben és mesterségeikben; ezért aztán levágták végtagjaikat, és csak azokat hagyták meg, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a szakmájukban«”.

Ezek a szerencsétlenek mégis arra kérik Sándort, hogy ne küldje őket vissza Görögországba, engedje meg, hogy Perszeopoliszban maradjanak, amelynek építésénél dolgoztak: Görögországban ezzel a külsővel „mindegyikük kiközösítettnek, könyörületre szorulónak, számkivetettnek érezné magát”. (In: Herodotus, *The Histories*, Oxford University Press, 1998)

Közeledünk Perszeopoliszhoz.

Széles, hosszú lépcsősor vezet a városba. Egyik oldalán magas, sötétszürke, tökéletesen csiszolt márványba vésett relief húzódik – vazallusokat ábrázol, akik a királyhoz igyekeznek, hogy kifejezzék hódolatukat és alattvalói mivoltukat. Minden lépcsőfokra jut egy vazallus, s többtucatnyi van belőlük. Amint a lépcsőfokra lépünk, társul szegődik hozzánk az adott vazallus, s amint egyet följebb lépünk, átad bennünket a következő vazallusnak, ő maga pedig a helyén marad, s őrzi tovább a saját lépcsőfokát. Megdöbbenő látvány, hogy a vazallusok kinézetre, méretre és alakjukra nézvést a legapróbb részletekig egyformák. Gazdag, földig érő ruhát, redőzött fejedőt viselnek, két kezükkel hosszú dzsidát tartanak maguk előtt, vállukon pedig díszes tegez. Arckifejezésük komoly, s bár megalázkodó aktus vár rájuk, mindannyian kihúzva magukat, tiszteletet parancsoló pózban haladnak.

A lépcsősoron mellénk szegődő vazallusok külsejének egyformasága a mozdatlan mozgás paradox érzetét kelti bennünk, mert bár haladunk, de folyton ugyanazt a vazallust látjuk, s így az a benyomásunk, hogy folyton egy helyben állunk, mintha valamiféle láthatatlan és csalóka tükrök foglyai volnánk. Végül csak fölérünk a csúcsra, s ekkor visszanezhetünk. A látvány felemelő: alattunk

a mélyben parttalan, ekkor már vakító napfényben úszó síkság terül el, amelyet csupán egyetlen út szel keresztül – az, amelyen Perszeopoliszba érkeztünk.

Ez a díszlet két, lélektanilag teljesen eltérő és ellentétes helyzetet teremt:

– a király felől nézve: a király áll a lépcsősor tetején és a síkságot nézi. Egyszer csak észreveszi, hogy a síkság szélén, vagyis nagyon, nagyon messze fölbukknak valamiféle alig látható, alig kivehető pontok, porszemek, mákszemnyi valamik. A király néz, töpreng, hogy mi lehet az. Kis idő múlva az apró kis pontok, mákszemek, amint közelednek, növekedni kezdenek, lassan kikristályosodnak. Bizonyára a vazallusok lehetnek, gondolja a király, mivel azonban mindig az első benyomás a legfontosabb, az pedig most porszem és mákszem, a király már ezt a benyomást őrzi magában a vazallusokról. Újabb idő elteltével már látja is az apró alakokat, a közeledők körvonalait. Hát nem tévedtem, szól a király az őt körülvevő udvaroncokhoz, valóban a vazallusok azok, igyekezni kell a Fogadóterembe, hogy elfoglaljam helyemet a trónon, mire ideérnek (a király csakis trónján ülve beszél alattvalóival).

– most pedig ellenkező oldalról, vagyis a többiek, köztük a vazallusok felől nézve: a többiek a Perszeopolisszal szemközti síkság szélén jelennek meg. Látják a város szédítően csodás, aranyozott, kerámia borítású épületeit. Elnémulva hullanak térdre (ám jöllehet térdre borulnak, ők még nem a mozlimok, azok majd csak ezerszáz év múlva érnek ide). Amikor magukhoz térnek, fölállnak, ruhájukat porolgatják. Ez az, amit a király porszemek, mákszemek mocorgásának lát. A jövevényekben, amint közelednek Perszeopoliszhoz, egyre nő az elragadtatás, ám ezzel együtt növekszik bennük az alázat, saját kicsinységük, nyomorúságuk, gyarlóságuk tudata is. Igen, semmik vagyunk, a király azt tehet velünk, amit csak akar, még ha halálra ítél is bennünket, szó nélkül elfogadjuk az ítéletet. Ha viszont sikerül innen élve kikerülniük, micsoda rangjuk lesz az övéik között! – Ez az, aki a királynál járt – fogják róluk mondogatni. Később aztán – ez annak a fia, majd unokája, dédunokája stb., aki a királynál járt, – a család ily módon biztosítja magát egész nemzedékekre.

Perszeopoliszban vég nélkül járkalhat az ember. Mindenütt csönd és üresség. Seholy nem látni idegenvezetőket, őroket, árusokat, hajcsárokat. Jafar lent maradt, egyedül vagyok a hatalmas kőtemetőben. Oszloppá és pilaszterré formált, relieffé és portállá faragott kövek között. Merthogy itt egyetlen kőnek sincs természetes formája, egyik sem olyan, mint ahogyan a földben vagy a hegyekben található. Mindegyiket gondosan metszették, illesztették, megmunkálták. Mennyi éveken át tartó munka, mennyi verejték és mennyi kín fekszik ebben a gondosságban? Hány és hány ezer ember pusztult el a gigantikus méretű kövek vonszolása közben? Mennyien estek össze holtan a kimerültségtől, szomjúságtól?

Ha az ember már nem működő, halott szentélyeket, palotákat, városokat nézeget, eltöpreng az építők sorsán. Fájdalmaikra, megroppant gerincükre, kőszilánkok okozta szemsérüléseikre, reumájukra gondol. Egész boldogtalan életükre. Szenvedéseikre. És akkor felvetődik benne a kérdés – fölépülhettek volna-e ezek a csodák az említett szenvedések nélkül? Az örök botütései nélkül? A rabszolgában lévő félelem nélkül? Az uralkodóban lévő kevelység nélkül?

Vagyis, a múlt idők nagy művészetét vajon nem az hozta-e létre, ami az emberben negatív és rossz? Ám ugyanakkor nem az a meggyőződés hozta-e létre, hogy ami az emberben negatívum és gyöngeség, az csak a szépség, csak az erőfeszítés és az alkotókedv segítségével győzhető le? És hogy az egyetlen dolog, amely sosem változik, az a szépség? És a szépség iránt bennünk élő vágy?

Keresztülmegyek még a propülaian, a Száz Oszlop Termén, Dareiosz Palotáján, Xerxész Háremén, a Nagy Kincstáron. Borzasztóan nagy a meleg, s nincs már erőm sem Artaxerxész Palotájára, sem a Tanácsteremre, sem többtucatnyi más építményre és romra, amelyek ezt a várost, a halott királyok és az elfeledett istenek városát alkotják. Megyek lefelé a hatalmas lépcsősoron a reliefekből előtűnő, a királyhoz hódolni igyekvő vazallusok sorfala között.

Jafarral visszaindulunk Sirázba.

Hátrafelé nézelődöm – Perszeopolisz egyre kisebb és kisebb lesz, mind jobban elfedi az autónk mögött gomolygó por, míg végül, amikor már beérünk Sirázba, az első kanyar mögött végleg eltűnik.

Visszatérek Teheránba.

A tüntető tömeg, az éneklések, kiáltozások, a lövedékek zaja, a kipufogógázok bűze, a mesterlövészek és a könyvárusok világába.

Nálam van Hérodotosz, aki arról mesél, hogy Dareiosz parancsára egyik, Európában hagyott vezére – Megabazosz – hogyan indul Thrákia meghódítására. Van a thrákok között, írja Hérodotosz, egy trauzosz nevű törzs. *A trauzoszok minden szokása megegyezik a többiekével, a születéskor és a halál alkalmával azonban a következőképpen járnak el. Ha gyermek születik, körülüli az egész rokonság, előre elsiratják, elősorolják, hogy mennyi bajt szenved, aki megszületett, hogy mennyi bánat és nyomorúság éri az embert. Ha meghal egy ember, mókázva-örvendezve temetik el a földbe, egyre csak azt hajtogatják, hogy mennyi bajtól szabadult meg s milyen boldog az illető.*

(A Hérodotosz-idézetek az Európa Könyvkiadó által 1989-ben Muraközy Gyula fordításában kiadott *A görög-perzsa háború* című könyvből valók.)

(Folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet